

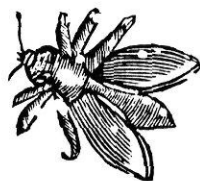
El miracle de les mosques. Pintura anònima a l'església de Sant Feliu de Girona (1675).

Les Mosques de Girona: erudició i fantasia

Anna Cortadellas

Fins a l'alba del segle XIX existeixen testimonis de la ferotgia d'uns insectes excepcionals, propis de la ciutat de Girona, capaços d'aparèixer sobtadament en temps de guerra i de deslliurar la ciutat de qualsevol invasor: ens referim, naturalment, a les *Mosques de sant Narcís*.

Quin és l'origen d'aquestes mosques extraordinàries que intimidaren eminents personalitats polítiques i militars de França, tals com Colbert, ministre de Lluís XIV, o Duhesme, general de Napoleó? Definides inicialment com unes mosques grosses com una gla, seran descrites més tard com a mosques insòlites de colors diversos: blaves, negres, morades, blanques, vermelles; adés amb ratlles a sota les ales, adés amb les ales irisades com el vidre, adés amb dos monstruosos fiblons; verinoses, gairebé sempre.

Vegeu, si no, la curiosa història, culta i popular alhora, de les mosques gironines, la qual tingué com a il·lustre predecessora una antiga narració arribada de l'Orient cristià.

Nisibis i Girona

La llegenda de les *Mosques de Girona* o de les *Mosques de sant Narcís* entra en la historiografia catalana a través de la crònica de Bernat Desclot. Aquesta obra, acabada el 1288, fa referència a una plaga de mosques que hi hagué durant el setge de Girona per les hosts franceses de Felip l'Ardit, del juny al setembre de 1285. Els invasors ocuparen la col·legiata de Sant Feliu, que es trobava extramurs i on es venerava el cos de sant Narcís, i utilitzaren el temple com a caserna. Segons aquest relat, una plaga de mosques, considerada com un càstig diví, delmà els homes i els cavalls dels enemics. Quan

aquests, finalment, aconseguiren de prendre Girona, n'hagueren de sortir tot seguit foragitats per la fam i la pesta.

Bernat Desclot dona fe de la plaga de mosques de Girona amb aquestes paraules:

«Primerament, [Déu] els envià una plaga de mosques, que n'hi havia tantes, que en la resta del món mai no se n'havien vist tantes alhora; i eren mosques tan grosses i tan grans com una gla, i entraven pels narius i pel ses dels cavalls, que no hi valien mantes ni proteccions de cuir ni cap altra cobertura que els ho pogués impedir; i un cop havien entrat per un dels dits llocs, no hi havia cavall tan fort ni tan poderós que no caigués immediatament mort a terra; així que en aquella host moriren ben bé quatre mil cavalls de preu i vint mil dels altres. Sens dubte, la plaga que Déu va donar al rei Faraó a Egipte no fou major que aquesta».(1)

Els historiadors francesos, com ara Guillem de Nangís i alguns altres autors que escrivien a final del segle XIII i principi del XIV, també es referiren a la plaga de mosques. Contràriament, el cronista català Ramon Muntaner, que començà la redacció de la seva obra el 1325, ni tan sols l'esmenta. La llegenda, però, fou recollida gairebé unànimement per la historiografia catalana, i almenys per dos cronistes sicilians: Bartolomeo de Neocastro (segona meitat del segle XIII) i Nicola Speciale (segle XIV). En el transcurs dels segles, el relat anà guanyant detalls que deixen endevinar versions molt elaborades. Les innovacions s'acumulen principalment en dos aspectes: en el fet que la plaga estigui estretament relacionada amb el sepulcre o amb el cos del sant, és a dir, que les mosques surtin del sepulcre o directament del cos del sant, i en la descripció de l'aparència de les mosques.

Les influències bíbliques són indubtables, i apuntades ja des de la primera versió per Desclot, el qual equiparà la plaga de mosques de Girona amb les plagues d'Egipte. Però aquest passatge bíblic no és l'únic que es refereix a les mosques com a element executor d'un càstig diví; cal comptar també amb altres textos bíblics que esmenten les mosques de manera molt explícita, com aquests versicles: «Jahvé farà un xiulet a les mosques que hi ha a la fi dels Nils d'Egipte i a les abelles del país d'Assur, perquè totes vinguin a posar-se a les

fondalades dels barrancs i a les esclertes de les roques». (Is. 7:18-19). També trobem les mosques que només ataquen els egipcis (Ex.8:18), i les mosques que maten els enemics (Sa.16:9).

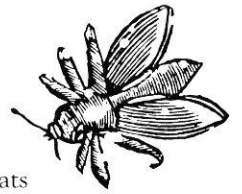
Ultra aquestes evidents fonts bíbliques, que actuen com un primer antecedent, la llegenda es bastí, amb tota probabilitat, sobre un text de Cassiodor (c.490-c.580) que descriu el setge de la ciutat de Nisibis. Cassiodor, polític i escriptor, nasqué a Calàbria cap a l'any 490. Fou l'historiògraf i el conseller de Teodoric, rei ostrogot d'Itàlia, i tingué un paper destacat com a mitjancer entre el món romà i el món bàrbar. Cap a l'any 550 es retirà al monestir de Vivarium, que ell mateix havia fundat, i es dedicà a l'estudi, a l'ensenyament secular i religiós i a la transcripció de manuscrits. Obra seva fou una *Historia ecclesiastica tripartita*, coneguda a Catalunya almenys des de la primera meitat del segle XI. Un passatge d'aquesta *Historia* narra el setge de Nisibis pels perses.

Nisibis, avui Nusaybin, és una ciutat situada a l'antiga Mesopotàmia, en territori turc, a tocar de l'actual frontera amb Síria; es troba al sud-est de la ciutat de Mardin i vora el riu dit antigament Migdònius, subfluent de l'Eufrates. Fou un focus cultural important, seu episcopal i centre d'una famosa escola de teologia, la qual, durant els segles IV-V, donà escriptors il·lustres com sant Efreem, doctor de l'Església i poeta. Nisibis, que havia estat conquerida per Roma el segle I abans de Crist, fou assetjada sense èxit per Sapor II, rei de Pèrsia, tres vegades,

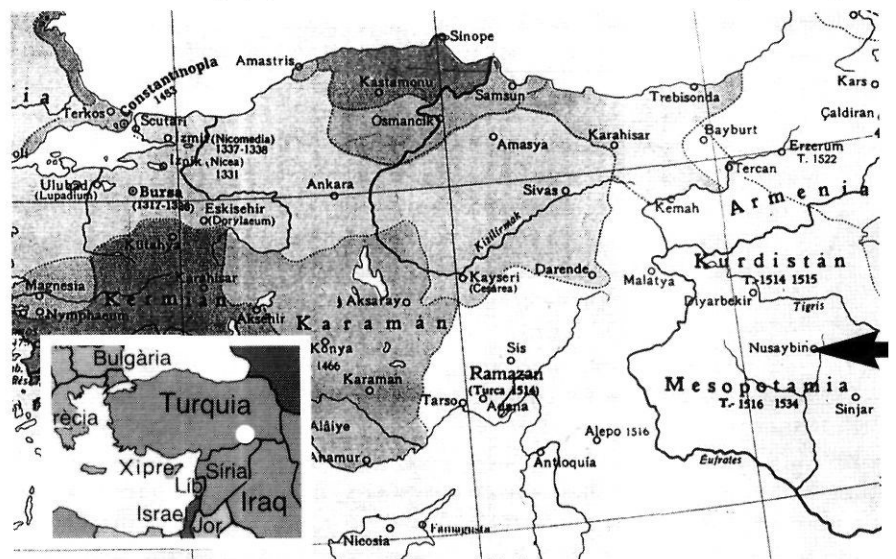
des del 338 al 350 i finalment conquerida el 363. Un d'aquests setges frustrats és el que ens descriu Cassiodor en la seva *Historia ecclesiastica*.

Conta Cassiodor que, després de molts mesos de setge, Jaume, bisbe de Nisibis, afligit pels sofriments dels assetjats, cedeix als precs de sant Efreem, el qual li demana que maleeixi els perses. Tot seguit el sant bisbe pujà a la muralla per impetrar l'ajut diví i demanà que el Senyor enviés mosques i mosquits contra els assetjats. Tot seguit, un núvol de mosques i mosquits envaí la host dels perses; els insectes es ficaven per les trompes dels elefants, els quals es desbocaven i fugien esparverats sense que els seus conductors ho poguessin evitar. Aquestes són les paraules de Cassiodor:

«Commogut, doncs, el venerable home pujà a la torre i, quan veí l'exèrcit de mils de milers d'homes, no demanà altra cosa per a ells sinó mosquits i tàvecs, perquè coneguessin el poder de Déu manifestat pels animals més petits. En efecte, la seva oració fou succeïda per núvols de mosquits i de tàvecs, els quals tot seguit ompliren les trompes dels elefants, que són buides, i les orelles i els nassos dels cavalls i de les altres bèsties de càrrega. La força de les armes era inútil contra aquells petits animals, i els elefants i els cavalls feren caure a terra els seus genets i conductors i, provocant la confusió i el trencament de les esquadres, deixaren l'exèrcit, fugint amb gran ímpetu.»(2)

Situació geogràfica de la ciutat de Nisibis (avui Nusaybin) en el mapa de Turquia.

Aquest mateix passatge fou recollit pel compilador francès Vincent de Beauvais (c.1190-1264) en el seu *Speculum historiale*, obra refosa i traduïda al català per ordre de Pere III. I encara, el retrobarem traduït al català per l'autor de la crònica anònima dita *Flos mundi*, acabada el 1407:

«L'esmentat rei Sapor, rei dels perses, perseguidor dels cristians, assetjà durant tres mesos la ciutat de Nisibis, sotmesa als romans, i com que no la pogué prendre, detingué el riu Migdònius, el qual corria per la ciutat, i féu fer les ribes d'una i d'altra part més altes. Quan l'aigua arribà al seu nivell més alt, de sobte, deixà córrer l'aigua contra la muralla de la ciutat, la qual, incapaç de resistir el pes i la impetuositat de l'aigua, caigué. I aquell dia, el rei Sapor suspengué tota activitat, que no va voler assaltar la ciutat ni entrar-hi, per tal que baixés el nivell de l'aigua i pogués entrar a la ciutat pel riu. Però Jaume, bisbe de la ciutat, amb la seva oració, reuní els cavallers i el poble i, tots junts, referen ràpidament la muralla i els antemurals. Això espaordí molt el rei Sapor, el qual, en veure un home ornat de mitra sobre la muralla, es pensà que era l'emperador Constanci, el qual llavors era a Antioquia. Quan sabé que l'emperador era a Antioquia va dir que Déu batallava pels romans i, furios, disparà les sagetes enlaire com si volgués ferir Déu. Llavors, el diaca Efreim suplicà al bisbe que volgués maleir els perses. I el bisbe pujà a la muralla i féu oració. I féu venir sobre ells mosquits i tàvecs, que, tot seguit es presentaren i ompliren les trompes dels elefants i les orelles dels cavalls i de les bèsties, les quals feren caure els seus genets, desbarataren les esquadres i, deixant la host, fugiren amb gran fúria.»(3)

La dependència de la llegenda de les Mosques de Girona respecte a aquest text és ben palesa. Cassiodor és un autor conegut i divulgat a Catalunya des de dates molt primerenques: sabem que existí un exemplar de la *Historia ecclesiastica tripartita* en el catàleg més antic que poseïm de la biblioteca de Ripoll, confeccionat a la segona meitat del segle XI.(4) Les circumstàncies històriques de la Girona assetjada degueren fer recordar la història de la ciutat de Nisibis, salvada per la mediació d'un

Sant Narcís rodejat de mosques en un boix del segle XVIII.

sant bisbe; la plaga de mosques, calamitat segurament comuna a totes les guerres, féu la resta. El record del relat de Cassiodor, però, perdurà fins a una de les darreres versions de la llegenda que afirma que, durant el setge de Girona pels francesos el 1653, els gironins col·locaren la caixa o sepulcre del sant sobre la muralla, la qual cosa provocà una plaga de mosques que espantaren els cavalls i els feren morir enmig de terribles mals.(5)

L'evolució de la llegenda. Les mosques mítiques

L'estrall que les Mosques de sant Narcís causaren entre les hosts franceses en temps del rei Pere el Gran de Catalunya-Aragó fou recordat repetidament en l'àmbit de la literatura culta: els cronistes reials i els historiadors locals deixaren constància de la derrota francesa de 1283 propiciada per l'aparició de les mosques verinoses. Jaume d'Agramunt, metge i mestre de l'estudi de Lleida, el 1349, seixanta-sis anys després de la primera aparició dels insectes es refereix a la plaga de mosques de Girona de 1283 i diu que «els cossos en descomposició engendren mosques i tàvecs molt verinosos, tal com s'esdevingué a Catalunya quan el rei de França i la

seva gent tenien assetjada la ciutat de Girona».(6)

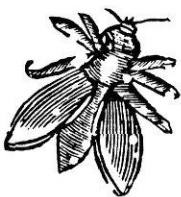
La tradició oral, però, també treballà sobre l'esquema narratiu inspirat en Cassiodor, i un dels temes preferits per la imaginació popular fou l'aspecte de les mosques de sant Narcís. Hom creu que la primera representació gràfica de les mosques de sant Narcís es troba al rerecor de la catedral de Tarragona; es tracta d'un fresc que representa sant Narcís envoltat d'un estol de mosques i que està datat cap a 1325.(7) Però, els cronistes, que molt sovint s'agraaven de recollir les tradicions orals i les incorporaven a les seves obres, donaren compte de l'aspecte de les mosques de sant Narcís i les descriueren, parant esment en aquells detalls que només un pintor molt expert hauria pogut representar amb els pinzells. Els

testimonis són nombrosos perquè les plagues de mosques es repeteixen en diversos moments històrics durant els segles XVII-XVIII, ja que la Guerra dels Segadors, les continuades guerres amb França i la Guerra de Successió determinaren nombrosos setges de Girona. Així eren les mosques de sant Narcís segons els historiadors i certs testimonis presencials, en un període històric que va des del segle XIII al segle XVIII:

— BERNAT DESCLOT. *Crònica*.(8) (Començada el 1283). No hi ha cap esment a sant Narcís. Les mosques són un càstig diví a l'orgull dels invasors francesos. Són grosses com una gla. Entren pel nas i el recte dels cavalls, els quals cauen morts tot seguit. No esmenta si les mosques ataquen o no els homes.

— BARTOLOMEO DE NEOCASTRO. *Historia Sicula*.(9) (Sicília, segona meitat del segle XIII). Un ancià de Girona recull el cos de sant Narcís i l'amaga a casa seva. L'endemà, de la caixa que guarda el cos del sant, surten una gran quantitat de mosques. Són grosses com vespes, tenen dos fiblons, un davant i un darrere i dues potes a cada banda. Són verinoses.

— GESTA COMITUM BARCINONENSIIUM.(10) (Versió llatina. Entre 1303 i 1314.) Hom esmenta la profanació del sepulcre de sant Narcís però sense relacionar-lo explícitament amb les mosques. La plaga és un càstig diví. Les mosques són en part verdes, en part

morades i en cada part s'hi denota vermillor. Ataquen els cavalls i altres bèsties de càrrega i són verinoses.

— PERE TOMICH. *Històries e conquestes*.(11) (1438) Les mosques són blanques i surten del nas de sant Narcís. Piquen els francesos i són verinoses.

— SETGE DE GIRONA. Any 1653.(12) Uns oficials francesos juren davant del notari reial de Sant Feliu de Guíxols que un eixam de mosques blaves i verdes, extraordinàries, delmaren la cavalleria francesa. Colbert, en el seu testament polític, es dirigeix al rei de França i assegura que la ciutat hauria estat presa si els gironins no haguessin posat una caixa o sepulcre del sant sobre la muralla, la qual cosa provocà una plaga de mosques que espantaren els cavalls i els feren morir enmig de terribles mals.

— BERNAT BOADES. *Libre dels feyts d'armes de Catalunya*(13) (entre 1672 i 1675). Els francesos profanen el sepulcre de sant Narcís, i del nas del sant surten mosques blaves, blanques, verdes, vermelles i negres. Són més grosses que una gla i són verinoses.

— SETGE DE GIRONA. Any 1684.(14) Fou vista una mosca molt diferent de les mosques ordinàries en el sepulcre de sant Narcís, sobre el maniple que el sant té a la mà. Era verda, llarga i prima, i tenia ratlles blanques sota les ales.

— SETGE DE GIRONA. Any 1710.(15) El dia 5 de novembre de 1710, hom obre el sepulcre de sant Narcís perquè és el dia de la capvuitada de la festa del sant. Hom hi troba una mosca, més

grossa que les mosques comunes i més llarga. És viada de blau i de verd i, amb la llum, les ales resplendeixen com un vidre.

És notable el testimoni dels soldats francesos que assetjaren Girona el 1653, i que recrea encara l'escenari descrit per Cassiodor: les despulles d'un sant bisbe col·locades sobre la muralla allunyen l'enemic amb una plaga de mosques, tal com l'oració del sant bisbe Jaume, des de la muralla de Nisibis, provocà una plaga d'insectes capaç d'alliberar la culta ciutat de Mesopotàmia, la qual, com Girona, havia nascut a la vora d'un riu.

• • •

Tanmateix, a principi del segle XIX, el terrible record de les Mosques de Girona encara contorbava la ment dels generals francesos, fins i tot quan no es trobaven dins de la ciutat de Girona. El mes de febrer de 1808, el comte de Duhesme, general de Napoleó, entrà al Principat de Catalunya i ocupà Barcelona. Després de dues temptatives fracassades de conquerir Girona es retirà a Barcelona. Allí dugué a terme una dura política repressiva que intentava contenir la revolta antifrancesa que havia esclatat pel maig de 1808. El general Duhesme, que s'havia constituït en la suprema autoritat a Catalunya, el 20 de juliol de 1809 féu suprimir la il·luminació diària d'una imatge de sant Narcís que es venerava a l'església de Santa Maria del Mar de Barcelona. El 31 d'agost del mateix any manava que aquesta mateixa imatge, que era d'argent, fos requisada i portada a la casa

de la moneda per fondre-la. I encara, Duhesme el 29 d'octubre de 1810 enviava la policia a l'església de la Mercè de Barcelona amb l'ordre de suspendre una cerimònia religiosa en honor de sant Narcís, la qual prèviament havia estat autoritzada pel governador francès de Barcelona. La imatge del sant, a més a més, fou retirada definitivament de l'altar. Ramon Ferrer (1777-1821) eclesiàstic i historiador, ciutadà de Barcelona i testimoni dels fets, ho referí en la seva obra *Barcelona cautiva*.(16)

Anna Cortadellas i Vallès és filòloga i doctora en Filologia Catalana

Notes

1. Crònica, ed. de Miquel Coll i Alentorn, ENC, núm. 69-70, volum V, cap. CLX, pàg. 93-95. Barcelona, 1951. (Versió moderna de l'autora).
2. *Historia ecclesiasticae tripartitae*, Liber quintus, cap. XLV, dins *Cassiodori Opera Omnia*, Tomus primus, Venetiis Typis Antonii Groppi, 1729, pàg. 257. (Traducció catalana de l'autora).
3. *Flos mundi*, ms. Esp. 11 de la Biblioteca Nacional de París, f. 168r. (Versió moderna de l'autora).
4. Vegeu Miquel Coll i Aler torn, «La historiografia de Catalunya en el període primitiu», *Estudis Romànics*, III, Barcelona, 1951-1952, pàg. 195.
5. L'episodi el recollí Colbert, n. ministre de Lluís XIV, en el seu testament polític dirigit al rei de França, excusant-se pel seu fracàs en la conquesta de la ciutat. El document es pot veure a *Espanya sagrada*, XLIII, Madrid, 1819, pàg. 317-319.
6. Jaume d'Agramunt, *Regiment de preservació de pestilència*. Edició de Joan Veny. Diputació de Tarragona, 1971, pàg. 60. (Versió moderna de l'autora).
7. Descrit per Juan Ferrando Roig, *Iconografía de los Santos*, Barcelona, 1950, pàg. 205.
8. *Obra citada* pàg. 91-95.
9. Edició a cura de Giuseppe Paladino, a *Rerum Italicarum Scriptores*, volum XIII, part III. Bologna, 1921, cap. XCVII, pàg. 76.
10. Edició Barrau-Dihigo i Massó Torrents, Barcelona, 1925, pàg. 86.
11. *La Renaixença*, Barcelona, 1886, cap. XL, pàg. 184.
12. L'acta notarial i el testament de Colbert (1619-1683), ministre de Lluís XIV, es poden veure a E. Flórez, *Espanya sagrada*, Madrid, 1819, cap. XLIII, pàg. 317-319.
13. Edició a cura d'Enric Bagué. *Els Nostres Clàssics*, núm. 60, Barcelona, 1948, volum IV, pàg. 118-119.
14. Acta notarial signada per Ramon Vila, notari de Girona, el 13 de juliol de 1684. (Biblioteca de Catalunya, col·lecció de fullets Bonsoms, núm. 5108).
15. Luis G. Constans, *Las moscas de san Narciso (un documento inédito)*. Tirada a part dels *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, 1847. Es tracta d'una anotació de Pere Puig, rector del poble de Centeny (Gironès), en el llibre parroquial de bateigs. Pere Puig fou testimoni dels fets.
16. Raymundo Ferrer, *Barcelona cautiva*, volums 4 i 6, Barcelona, 1817-1819.

La guerra del Grill contra el Lleó, vençut per les mosques, en una xilografia antiga.

